

XXI gadsimta sākums: etiķetes normu transformācija

Zanda Lejniece¹, Arta Seile², ¹⁻²Rīgas Tehniskā universitāte

Kopsavilkums. Darba mērķis ir analizēt XXI gs. sākumā sabiedrībā notiekošās pārmaiņas un to izraisīto etiķetes normu transformāciju. Izmaiņas uzvedības etalonus tiek apskatītas trijos to galvenajos izpausmes līmeņos: ikdienas, lietišķajā un diplomātiskajā etiķetē, iezīmējot to attīstības kopējās un atšķirīgās tendences. Rakstā tiek secināts, ka pašlaik visstraujākās uzvedības korekcijas notiek cilvēku ikdienas saskarsmes līmenī, kā arī lietišķajā vidē, kas, domājams, pakāpeniski izraisīs arī adekvātas izmaiņas diplomātiskajā protokolā.

Atslēgas vārdi: sabiedrības attīstība, etiķete, uzvedības normas, novitātes, transformācija.

I. IEVADS

Sabiedriskos procesus ietekmē, regulē, harmonizē dažādi faktori: juridiskie likumi, administratīvie noteikumi, morāle, reliģija, tradīcijas u.c. Viens no neformālajiem sociālos procesus regulējošajiem faktoriem ir etiķete.

Pieaugot sociālo procesu dinamikai, likumsakarīgi noteiktas izmaiņas norisinās arī dažādās sabiedrības dzīves sfērās. Šie procesi nenoliedzami determinē cilvēka uzvedības stilu, tai skaitā etiķetes normas. Mūsdienu dzīvesstila izmaiņas realizējas daudzās cilvēkdarbības sfērās. Pievēršoties šai problēmai, raksta autore analizē aktuālākās no šīm izmaiņām, īpašu uzmanību veltot cilvēka ārējā tēla transformācijas procesiem un apgērba etiķetei.

II. ETIĶETE UN TĀS LOMA SABIEDRĪBĀ

Kaut arī termins etiķete apritē ieviesies tikai XVII gs., noteiktas pieklājības normas un rituāli ir pastāvējuši jau tālā pagātnē Senajā Ēģiptē, Grieķijā, Romā u.c. Īpaši strauji jauni uzvedības standarti veidojās Renesanses perioda Itālijā sakarā ar bieži rīkotajiem reliģiskajiem un laicīgajiem svētkiem un ceremonijām. Tādēļ ir pat pamats uzskatīt, ka tieši Itālija, bet ne Francija ir etiķetes dzimtene.

Etiķete ir uzvedības normu kopums, kuras cilvēki ievēro, savstarpēji kontaktējoties. Tā nosaka saskarsmes noteikumus starp dzimumiem, vecumiem, dažādām sociālām, profesionālām u.c. sabiedrības grupām. Etiķete ir nozīmīgs socializācijas un personības audzināšanas faktors, īpašs sociāls mehānisms, ar kura palīdzību morāles vērtības tiek realizētas cilvēku ikdienas dzīvē [1].

Mūsdienu apstākļos etiķete vairs netiek uzskatīta par sabiedrības elitārās daļas privilēģiju vai šauri didaktisku audzināšanas līdzekli. Mainoties sociālajai videi, mainās arī uzvedības noteikumi: vienlaikus nodrošinot gan uzvedības kultūras pēctecību tradīciju formā, gan arī, atbilstoši laikmeta novitātēm, ieviešot aktuālus inovatīvus modeļus.

Etiķete, kā regulējošs sociāls mehānisms, piedāvā noteiktu uzvedības modeli, standartu, etalonu utt., kas atbilstošā komunikatīvā situācijā nodrošina savstarpēju saprašanos. Tā

kā etiķete regulē cilvēku uzvedību visās daudzveidīgajās sabiedriskās un personiskās dzīves sfērās, to iedala ikdienas, lietišķajā un diplomātiskajā etiķetē. Katram šim etiķetes veidam ir sava darbības specifika.

III. IZMAIŅAS VISPĀRCILVĒCISKAJĀS UZVEDĪBAS NORMĀS

Atbilstoši iepriekšminētajai klasifikācijai pats vienkāršākais etiķetes funkcionālais līmenis ir ikdienas jeb vispārcilvēciskā etiķete, kuras normas realizējas jebkuros starppersonu kontaktos. Raksturojot šo etiķetes veidu, jāatzīmē, ka visi sabiedrībā notiekošie nozīmīgākie procesi – globalizācija, demokratizācija, urbanizācija, migrācija u.c. ietekmē mūsdienu cilvēka uzvedību. Runājot par etiķetes būtību, jāuzsver, ka tā ir duāla – etiķetes izplatītākie standarti, kas ir mainīgi un situatīvi, skar tikai uzvedības ārējās izpausmes, taču etiķetes filozofiskais pamatojums – ētikas un estētikas pamatprincipi un vērtības – ir daudz stabilāks un mainās tikai ļoti kardinālu sociālo pārmaiņu rezultātā.

Kā interesants jāatzīmē fakts, ka mūsdienu Eiropā pēdējā laikā ievērojami pieaug amerikāniskā dzīvesstila, tai skaitā uzvedības nosacījumu ietekme. Kaut arī etiķetes normas ASV veidojušās, balstoties uz Eiropas kultūras pieredzi un vēsturiski salīdzinoši vēlu (periodā, kad Amerika bija sasniegusi jau noteiktu labklājības līmeni), tās ietekme šodien Eiropā, kā arī citos pasaules reģionos, ir nenoliedzama. Amerikāniskais dzīvesstils ir salīdzinoši brīvāks, atvērtāks, mazāk reglamentēts, kas īpaši piesaista jaunās paaudzes uzmanību un koriģē tās uzvedību. Šī uzvedības modeļa savdabību determinē viena no mūsdienu pasaules nozīmīgākajām globālajām tendencēm – demokratizācija.

Pašreizējā periodā ikdienas etiķetes normu transformācija norisinās ļoti plašā amplitūdā: sasveicināšanās un iepazīstināšanās rituālos, noteiktu uzrunas formu pielietojumā, galda kultūrā, gērbšanās manierēs, verbālās, neverbālās un rakstveida komunikācijas stilā, dāvanu izvēlē u.c.

Piemēram, mūsdienās līdzās stingras subordinācijas ievērošanai, kas raksturīga konservatīvajai videi (jaunākais sveicina vecāko, vīrietis – sievieti, zemākā ranga darbinieks – augstāka ranga), iezīmējas demokrātisks spontāni izveidojies modelis: sveicina tā persona, kura pirmā pamanījusi otru saskarsmes partneri. Šāda rīcība nodrošina draudzīgu un labvēlīgu attieksmi starp cilvēkiem.

Demokrātiskākas kļuvušas arī personu uzrunas formas gan ikdienas saskarsmē, gan arī lietišķajā vidē. Raksturīgi, ka pēdējā laikā cilvēki viens otru daudz biežāk uzrunā tikai vārdā. Tāpat arī formālā vidē nereti tiek ignorēta viena no klasiskās etiķetes normām (t.i., ka priekšvārdu nelieto kopā ar pieklājības formām "kungs" un "kundze"), un spontāni izveidojusies jauna uzrunas forma, kura pieļauj šādu salikumu (piem., Alberta kungs, Ritas kundze u.c.).

Vienkāršāki kļuvuši arī iepazīstināšanas un iepazīšanās rituāli. Tikai īpašās situācijās (visbiežāk formālā vidē) šajā procedūrā tiek izmantota tradicionālā trešās personas starpniecība, kura iepazīstina līdz šim nepazīstamus cilvēkus. Šodien par pašsaprotamu un pieklājīgu ir kļuvusi forma, kad persona pati stādās priekšā nepazīstamam cilvēkam, ar kuru vēlas nodibināt kontaktu.

Viena no senākajām cieņas izpausmēm pret otru personu ir dāvanu pasniegšana. Dāvana nav tikai materiāla vērtība, vispirms tā ir noteiktas attieksmes izpausme pret otru cilvēku. Šodien arvien biežāk dāvanai izvēlas naudas pasniegšanu, ko agrāk novērtētu kā vulgāru risinājumu. Arī mūsdienās par elegantāku attieksmi tiek uzskatīta skaidras naudas aizstāšana ar tās ekvivalentu - dāvanu karti (vēlams ar tematisku ievirzi: grāmatu vai mūzikas ierakstu iegādei, skaistumkopšanai, sporta aktivitātēm utt.). Pēdējā laikā nav retums ielūgumā uz kāzām vai citām svinībām norādīt vēlamo dāvanas veidu.

Visdinamiskākā un inovācijām bagātākā ir apģērba etiķete, kuru nenoliedzami ietekmē mode. Tas ir sarežģīts sociāls fenomens, kurš atspoguļo noteiktā laika periodā valdošās vērtības, ideālus, tendences. Mūdienu autoritāte – krievu modes vēsturnieks Aleksandrs Vasiļevs uzskata, ka viss, ko mēs šajā dzīvē darām, ir atkarīgs no modes [2]. Vārda šaurākā, bet biežāk lietotā nozīmē šo terminu attiecina uz noteikti organizētas materiālas vides veidošanu: interjeru, apģērbu, mājokli u.c.

1. att. Balti leģingi lietišķi neformālā apģērba komplektā [3].

Runājot par pašreizējām apģērba modes tendencēm, jāatzīmē, ka ikdienas steigas un jaunu dzīvesstila paradumu ietekmē tērps ir kļuvis ērtāks. Kā īpaša novitāte sieviešu ikdienas apģērba garderobē jau vairākus gadus ir leģingi – cieši pieguļošas bikses, kas pēc materiāla sastāva atgādina ļoti biezas zeķbikses bez pēdas daļas. Leģingi parasti tiek valkāti kopā ar pagarinātām blūzēm, T-krekliem un kleitām. Visbiežāk leģingi tiek izmantoti ikdienas tērpu komplektā, tomēr atsevišķos gadījumos, kombinējot leģingus ar īsu kleitu vai pagarinātu blūzi, tie tiek iekļauti arī lietišķi neformālā apģērba komplektā (sk. 1. att.).

Pēc ilgstoša laika perioda savu statusu apģērba piedāvājumā ir atguvusi kleita (sk. 2. att.) – viens no sievišķīgākajiem

garderobes izstrādājumiem. Pateicoties tādu inovatīvu materiālu kā elastāns un likra izmantošanai, ir iespējams izgatavot kleitas, kas saskaņā ar pašreizējām modes tendencēm var būt pieguļošas ķermenim. Kaut arī kleita galvenokārt tiek izmantota ikdienas valkāšanai, pastāv arī tādi kleitu modeļi, kas pieļauj to iekļaušanu neformāli lietišķā apģērba grupā.

2. att. Kembridžas hercogiene Katrīna Mīdltone tērpusies kleitā savās ikdienas gaitās (pa kreisi) [4] un kleita lietišķi neformālā apģērba komplektā [5].

Sabiedrībā dominē viedoklis, ka galvenā modes patērētāja ir sieviete, taču bez izmaiņām nav palicis arī vīriešu apģērbs. Gan bikses, gan žaketes ir kļuvušas augumam pieguļošākas. Ikdienas apģērba komplektā jau ilgu laiku populārākā apģērba vienība ir džinsi. Jāatzīmē, ka augstas kvalitātes tumši džinsi komplektā ar žaketi neformālās situācijās tiek valkāti arī lietišķajā vidē. Dažādojušās vīriešu krekla apkakles formas, konstruētas arī tādas, kas neparedz kaklasaites lietojumu. Ievērojami paplašinājies aksesuāru skaits: dažādi lakati, šalles (sk. 3. att.) u.c.

3. att. Mūdienu vīrieša neformālā apģērba komplekts [6].

Vīrieša ārējā tēla noformējumā pieaudzis rotaslietu skaits – ķēdītes, kuloni, gredzeni, auskari, rokassprādzes u.c., daudzveidojušās to formas. Ikdienas apģērba komplektā īpašu vietu ieņem gan maza, gan liela izmēra somas, kas pēc sava stila var atgādināt sieviešu aksesuārus.

Modes ietekme vērojama arī bērnu apģērba vizuālajos risinājumos. Bērnu apģērbi bieži tiek ieturēti spilgtos toņos, tie izceļas ar faktūru, rakstu dažādību, apdruku daudzveidību, kā arī ar attiecīgā perioda aktuālākajiem multiplikāciju un spēļu varoņu attēliem. Pašreiz vērojama tendence, ka bērnu mode arvien vairāk līdzinās pieaugušo modei (sk. 4. att.).

4. att. Bērnu apģērbā atspoguļojas pieaugušo mode [7].

Aktuāla tendence ir vecāku un bērnu apģērba savstarpēja saskaņošana (sk. 5. att.) kopīgu pasākumu laikā.

5. att. Tēvam un dēlam saskaņots apģērba komplekts [7].

Bērnu apģērba industrijā notiekošie procesi liek secināt, ka, iespējams, veidojas jauna etiķetes apakšnozare – bērnu apģērba etiķete.

IV. LIETIŠKĀS ETIĶETES ATTĪSTĪBAS IEZĪMES

Izmaiņas ikdienas etiķetes standartos ir radījušas atbilstošas korekcijas lietišķajā etiķetē, kuras normas regulē cilvēku saskarsmi profesionālajā vidē. Daudzas uzvedības normas šajā sfērā ir kļuvušas elastīgākas un mazāk konservatīvas, dažos aspektos vērojama tendence tuvināties ikdienas saskarsmes standartiem. Lietišķajā vidē novitātes iezīmējas vizītkaršu noformēšanā un aprītē, dažādu pasākumu organizēšanā, profesionāla ārējā tēla veidošanā, lietišķā stila apģērba un tā valkāšanas nosacījumu transformācijā, vadītāja un padoto saskarsmes modeļu demokratizēšanā u.tml. Notiekošās izmaiņas saistītas arī ar jauno tehnoloģiju ienākšanu sadzīvē un profesionālajā vidē, kas būtiski izmaina cilvēku saskarsmes raksturu un formu, radot nepieciešamību koriģēt iepriekšējos uzvedības standartus un veidojot jaunus (piem., jautājumi par mobilā telefona lietošanu vai datortīkla etiķeti).

Kaut arī telefons jau sen vairs netiek uzskatīts par jaunievedumu un sava ērtuma dēļ kļuvis par vienu no plašāk izmantotajiem komunikācijas līdzekļiem, jaunas iespējas un atbilstoši jauni lietošanas nosacījumi veidojas līdz ar mobilā telefona izgudrošanu un ieviešanu sadzīvē un profesionālajā vidē. Pirmo zvanu ar mobilo telefonu 1973. gada 3. aprīlī veica "Motorola" pētnieks Martins Kūpers. Tirdzniecībā mobilais telefons pirmo reizi nonāca 1984. gadā, un tas bija 2 mārciņas smags.

Telefona sarunu vispārējā etiķete determinē arī mobilā telefona lietošanas nosacījumus, taču, sarunām kļūstot iespējamām praktiski jebkurā laikā un vietā, rodas arī virkne psiholoģiska, ētiska, administratīva un pat juridiska rakstura problēmu. Mobilā telefona zvans var atskanēt visnepiemērotākajās situācijās: kāzās un bērēs, baznīcā, teātrī, svarīgā sanāksmē, uz ātrgaitas šosejas u.c., tāpēc etiķete nosaka, ka šādās situācijās telefonam jābūt izslēgtam. Lai netraucētu citus, publiskā vidē, runājot pa mobilo telefonu, ieteicams ievērot vismaz 3 metru distanci ar apkārtējiem. Konstatēts, ka pa telefonu cilvēks runā skaļāk nekā tiešajā saskarsmē. Uz neatbildētu zvanu ir pieņemts atbildēt ar zvanu, uz īsziņu – ar īsziņu. Ja kādā konkrētā situācijā nav iespējams atbildēt uz zvanu, taču vēlamies informēt, ka uz to reaģēsiet – šajā gadījumā ieteicams nosūtīt īsziņu. Mobilais telefons nenoliedzami atvieglo starppersonu komunikāciju, taču vienlaikus rada arī lielāku atbildību un izvirza atbilstošas uzvedības normas.

Līdzīgi mobilajam telefonam, par neatņemamu sastāvdaļu vietējā un starptautiskajā komunikācijā ir kļuvis internets un elektroniskais pasts. Jau 1974. gadā elektronisko pastu dienesta vajadzībām lietoja vairāki simti ASV amatpersonu. Mūsdienu izpratnē e-pastu plašā mērogā sāka izmantot 1993. gadā.

Šī saziņas veida straujā ieviešanās determinēja īpašu uzvedības standartu rašanos, ko starptautiskajā vidē sauc par netiķeti (jeb interneta vai tīkla etiķeti). Termins cēlies no angļu valodas: network – tīkls, etiquette – etiķete.

Tīkla etiķete ir uzvedības normas, kuras raksturo saskarsmes nosacījumus virtuālajā vidē. Tie ir noteikumi, kas jāievēro komunikācijā internetā, sociālajos tīklos, elektroniskajā sarakstē. Īpaši nozīmīga ir e-pasta etiķete, kura regulē elektroniskās sarakstes kultūru un izriet no interneta

specifikas, kas ir visai atšķirīga no tiešās saskarsmes. Profesionālajā vidē elektroniskās vēstules funkcionē kā lietišķās sarakstes veids un to noformējumā ir līdzīgi nosacījumi kā rakstot oficiālas vēstules vai sūtot faksu. Galvenā īpatnība – tās ir lakoniskākas (ieteicamais teksta apjoms līdz 50 vārdiem). E-vēstules struktūru veido adresāts, vēstules tēma, vēstules saturs, ja nepieciešams, pielikumi. Ieteicams vēstulei pievienot ne vairāk kā 2 (praksē dažkārt līdz 4) pielikumus. Pielikumu nosaukumus formulē atbilstoši to saturam, par sliktu stilu tiek uzskatīti pielikumi bez nosaukuma. Pielikuma nosaukumā neizmanto diakritiskās zīmes.

Noformējot e-pasta vēstuli, jāizvairās no dažādu krāsu, fonu, attēlu utt. lietošanas. Vēlamais stils – melni burti uz balta fona, vienlaidu burtu izmērs. Drukātajām vēstulēm piemēroti fonti: *Times New Roman*, *Serif* dzimtas fonti. E-vēstulēm piemēroti – *Verdana*, *Calibri*, *Arial*, *Sans* dzimtas fonti.

Lietišķajā sarakstē informāciju nav pieņemts rakstīt tikai ar lielajiem burtiem (tas rada trauksmes sajūtu), nelieto vairākas izsaukuma zīmes un sarkanu tekstu palielinātā izmērā. Tekstu nav pieņemts papildināt smaidošām, sarūgtinātām sejiņām un citiem emociju simboliem. Sazinoties formālajā vidē, pieļaujama specifisko saīsinājumu lietošana: ASAP – cik drīz vien iespējams; RSVP – lūgums atbildēt; FYI – informējoši, tikai zināšanai u.c. Uz e-pasta vēstuli pieņemts atbildēt 24 stundu laikā (praksē – līdz 48 stundām), ja tas nav iespējams, tad jāinformē vēstules nosūtītājs par atbildes termiņu [8].

Novitātes iezīmējas arī formālo saviesīgo un atpūtas pasākumu organizēšanā un norisē. Arvien retāk lietišķajā vidē tiek organizēti saviesīgi pasākumi to tradicionālajā izpausmes formā – t.i., ar viesu izsēdināšanu pie galda. Šodien daudz biežāk praktizē tādas lietišķas viesības kā "šampanieša glāze", "kokteilis", "furšete" u.c., kuras norisinās, viesiem stāvēt vai brīvi izvēloties sev vietu pie telpā izvietotiem nelieliem galdiņiem. Šādu pasākumu mērķis ir ne tikai cienasta baudīšana, bet galvenokārt dalībnieku komunicēšanās neformālos apstākļos, jaunu kontaktu veidošana. Lietišķās viesības dažkārt ir tematiskas – ar profesionālu pasākuma vadītāja pieaicināšanu, dažādu žanru mākslinieku uzstāšanos, pašu dalībnieku aktīvu piedalīšanos dažādās atrakcijās.

Zināmas korekcijas iezīmējas arī ielūgumu noformēšanā, kuros ne tikai diplomātiskajā, bet arī lietišķajā vidē parādās norādes par vēlamo apģērba formu (dreskodu), kā arī nepieciešamību noteiktā veidā reaģēt uz ielūgumu. Cilvēku saskarsmei kļūstot racionālākai, tradicionālās norādes R.S.V.P. vai "Lūgums atbildēt", kuras paredz obligātu atbildi ielūguma pieņemšanas vai atteikšanas gadījumā, tiek papildinātas ar jauniem variantiem – "Lūdzam apstiprināt savu ierašanos", vai tieši otrādi – "Lūdzam informēt neierašanās gadījumā". Ja vēl pirms neilga laika etiķete šādos gadījumos paredzēja rakstveida atbildi, tad šodien, atkarībā no norādes, atbilde var būt telefoniska vai pa e-pastu.

Runājot par apģērba formas izvēli, jāatzīmē, ka tradicionālais apģērba kodekss, kurā par vissvinīgāko apģērba līmeni uzskata fraku, darbojas galvenokārt tikai diplomātiskajā vidē [9]. Mūsdienās fraku visbiežāk izmanto tikai kā skatuves

tērpu. Šodien par iecienītu vīriešu vakartērpu ir kļuvis smokings, dāmai atbilstoši tērptoties garajā vakarkleitā.

Raksturojot jaunākās modes tendences, jāatzīmē, ka sieviešu ikdienas lietišķā apģērba komplektā dominē minimālisma stilā ieturētas žaketes: brīva silueta (sk. 6. att.) ar samazinātu dekoratīvo elementu skaitu; aizdare nereti ir sekundāra vai arī tieši pretēji – uzsvērtā; apkakļu risinājumi daudzveidīgi – bez apkakles, ar minimālu stāvapkakli, atlokapkakli u.tml. Aktualitāti nav zaudējušas žaketes ar $\frac{3}{4}$ garām piedurknēm.

6. att. Bleizeržakete [10].

Klasiskā etiķete lietišķajā vidē paredz sievietēm pie kostīma pat vasaras karstākajās dienās valkāt zeķes vai zeķbikses. Šodien liberālāki etiķetes speciālisti pieļauj izņēmuma gadījumus zeķu valkāšanā, atkāpes to krāsu un biezuma izvēlē. Šie etiķetes nosacījumi veicina inovatīvu materiālu pielietojumu lietišķā apģērbā. Mūsdienų tehnoloģiskie sasniegumi praktiski neierobežo iespējas dažādu rakstu, faktūru un krāsu pielietojumu zeķu ražošanā. Krāsainu zeķu un zeķbikšu valkāšana tomēr pieņemama tikai lietišķi neformālā apģērba komplektā. Pašreizējās modes tendences liecina, ka, ja agrāk apavu krāsu pieskaņoja svārku apakšmalai, tad krāsainu zeķu gadījumā jāievēro, lai to krāsa atbilstu apavu krāsai (sk. 7. att.).

7. att. Monohromas kājas (zeķes un kurpes): 1 – tumši zilā, bordo, brūnā, tumši pelēkā un zilā krāsā, Annes Kardenas (Anne Cardenas) stils žurnālam *The Wall Street Journal* [11].

Inovātīvo materiālu pielietojums nodrošina ne tikai apģērba tradicionālo funkciju izpildi, bet arī ārstniecisku iedarbību – piemēram, kompresijas zeķes. Vēnu kompresijas zeķes pieejamas arī lietišķā apģērba tradicionāli pieņemtajos miesas krāsas toņos, taču to spektrs kļuvis daudzveidīgāks: no gaišiem smilšu krāsas līdz piesātinātiem kafijas toņiem.

Viena no interesantākajām pēdējā laika novitātēm ir iespēja karstajā laikā asprātīgi aizstāt zeķes ar inovatīvu produktu – patentētu *Air Stocking* aerosolu [12], kas apvieno hidrolizētu zīdu, aminoskābes, zaļās tējas ekstraktu, kofeīnu u.c. sastāvdaļas. Lietojot aerosolu atbilstoši instrukcijai, tas uz ādas veido plēvi līdzīgu kārtiņu, kas vizuāli atgādina zeķes, neplaisā, nosedz varikozas vēnas un ādas defektus.

Paplašinoties izvēles iespējām, cilvēku uzvedība profesionālajā vidē, tai skaitā apģērba komplektēšanā, kļūst demokrātiskāka.

V. IZMAIŅU ĪPATNĪBAS DIPLOMĀTISKAJĀ ETIĶETĒ

Par īpašu etiķetes veidu tiek uzskatīta diplomātiskā etiķete jeb protokols, kas ietver uzvedības standartus valsts augstākajām amatpersonām un diplomātiem, veicot dienesta pienākumus. Pirmās starptautiskās diplomātiskās uzvedības normas tika pieņemtas 1815. gadā Vīnes kongresā. Šīs normas bija starptautiskās diplomātijas prakses pamatā līdz 1961. gadam, kad tika pieņemta Vīnes konvencija par diplomātiskajiem sakariem, kas ir starptautiski atzīts modernās diplomātijas likums.

Diplomātiskais protokols ir konservatīvākā un izmaiņām relatīvi mazāk pakļautā etiķetes daļa. Mainoties starptautiskajai videi, arī diplomātiskajā etiķetē iezīmējas atbilstoši transformācijas procesi. Piemēram, līdz ar Eiropas Savienības izveidošanos un jauna simbola – ES karoga – ieviešanu radās nepieciešamība koriģēt tādu diplomātiskā protokola sadaļu kā karoga etiķeti.

Valsts karoga lietošanas kārtību nosaka attiecīgās valsts likums – Latvijā likums "Par Latvijas valsts karogu". Atbilstoši starptautiskajai praksei, goda vieta tiek ierādīta savas valsts karogam. Izvietojot karogus pie ēkas vai ieejas telpā, Latvijas karogs ir pa labi, bet viesu valsts vai ES karogs pa kreisi, skatoties no ēkas vai telpas iekšpuses [13].

Ārvalstu viesu valsts un oficiālo vizīšu laikā Latvijā paceļ Latvijas un attiecīgās ārvalsts karogus. Dažādu valstu karogi Latvijas mēroga pasākumos izvietojami latviešu valodas alfabēta kārtībā. Ja vienlaikus ar Latvijas karogu pacelti citu valstu karogi, tie veido karogu līniju. Eiropas Savienības karogs liekams pēc Latvijas – suverēnas valsts – karoga. Latvijā rīkotos starptautiskos pasākumos valstu karogus izkar alfabēta secībā pēc valstu nosaukuma angļu valodā vai citā oficiālā pasākuma valodā, bet starptautiskas publiskas organizācijas pasākumā – saskaņā ar Latvijas vietu šīs organizācijas protokolārajā kārtībā [14].

Diplomātiskajā vidē nozīmīgi ir arī dažādi valsts apbalvojumi – ordeņi un goda zīmes. Katram no tiem ir savi atbilstoši statūti, kas nosaka ordeņa vai goda zīmes devīzi, ordeņa šķiru vai goda zīmes pakāpju skaitu, to nēsāšanas kārtību u.tml. Mūsdienu sabiedrībā tiek saglabāti un funkcionē gan seni tradicionāli apbalvojumi, gan arī likumsakarīgi veidojas jaunas, aktuālākajiem vēsturiskajiem notikumiem

atbilstošas apbalvojumu formas. Piemēram, viens no jaunākajiem Latvijas valsts apbalvojumiem ir "1991. gada barikāžu dalībnieka piemiņas zīme", kas nodibināta 1999. gadā, lai godinātu aktīvākos barikāžu dalībniekus.

Inovātīvi procesi iezīmējas arī diplomātisko darbinieku ģērbšanās stilā, kas tradicionāli ir bijis izteikti konservatīvs. Mūsdienu pasaulē, pieaugot augsta līmeņa sieviešu politiku skaitam, arvien biežāk veidojas situācijas, kad politiski nozīmīgos pasākumos lietišķo sieviešu apģērbos palielinās krāsu daudzveidība, parādās arī krāsu dalījums dažādos apģērbu gabalos. Piemēram, 2006. gadā NATO samita laikā Rīgā LR toreizējā prezidente Vaira Vīķe-Freiberga kopējā fotogrāfijā ar dalībvalstu līderiem ir tērpusies ciānkrāsas kostīmā (sk. 8. att. 1. rindā 6. no kreisās puses) un izeļas uz pārējo kolēģu fona, tai skaitā Vācijas kancleres Angelas Merkeles (sk. 8. att. 1. rindā 8. no kreisās puses).

8. att. NATO dalībvalstu līderu kopējā fotogrāfija NATO samitā Rīgā [15].

Mūsdienu sabiedrībā, tai skaitā arī diplomātiskajā vidē, ir mainījusies attieksme pret tautastērpu, kas vēsturiski veidojies kā svētku tērps.

9. att. Elejas sieviešu (pa kreisi) un Bauskas neprecētas meitas (pa labi) tautastērps [16].

Atbilstoši etiķetes nosacījumiem tautastērps pēc sava statusa tiek pielīdzināts augstākajam svētku tērpa līmenim (t.i., frakai). Tautastērpā svinīgās situācijās ir ģērbusās gan LR eksprezidente V. Vīķe-Freiberga, gan bijusī Zviedrijas tieslietu ministre Laila Freivalds u.c.

Arī šodien latviešiem īpaši nozīmīgos pasākumos – Valsts svētkos, Līgo, Dziesmu svētkos – tiek vilkts tautastērps. Komplektējot un valkājot tautastērpu, jāievēro sieviešu, vīriešu un bērnu tradicionālie tautastērpu komplektēšanas virzieni, kurus Latvijā 2004. gadā izstrādāja ekspertu padome [17]. Velkot tautastērpu (sk. 9. att.), jāņem vērā, lai to veidojošie apģērba gabali pārstāvētu vienu laika periodu un novadu (valkātāja izcelsmes vai pārstāvēto reģionu), atbilstu valkātāja vecumam, sociālajam statusam un gadalaikam.

Jāpiezīmē, ka, kaut arī tradicionāli protokola jēdziens tiek attiecīnāts uz diplomātiskajiem rituāliem un normām, šodien globalizācijas rezultātā arī lietišķajā un biznesa vidē bieži notiek plaša mēroga pasākumi, kuriem veidojas atbilstoši norises standarti. Šai sakarā līdzās diplomātiskā protokola jēdzienam mūsdienu leksikā ieviešas jauns termins – "lietišķais protokols".

VI. SECINĀJUMI

Tā kā etiķete regulē cilvēku uzvedību daudzveidīgās sabiedrības dzīves sfērās, tad dažādos sociālajos procesos tās izpausmes (tai skaitā arī izmaiņas un korekcijas) norisinās ar dažādu intensitāti. Pašlaik visstraujākā etiķetes normu transformācija notiek cilvēku saskarsmes ikdienas līmenī, kā arī lietišķajā vidē, kas, domājams, pakāpeniski izraisīs adekvātas korekcijas diplomātiskajā protokolā. Turklāt jāatzīmē, ka līdz ar sociālo procesu dinamikas pieaugumu, paātrinās arī etiķetes normu transformācijas process.

Kaut arī pašreizējā periodā galvenokārt tiek akcentētas inovācijas etiķetes funkcionālajā darbībā, savu nozīmi nav zaudējušas arī tradīcijas, kuras realizējas kā iepriekšējās pieredzes uzkrāšanas, saglabāšanas un tālāknodešanas mehānisms. Tradīcijas etiķetē nodrošina sociālo procesu stabilitāti un prognozējamību, tādējādi regulējot un harmonizējot cilvēku saskarsmi.

Zanda Lejniece, Arta Seile. The beginning of the 21st century: transformation of etiquette norms

The purpose of the paper is a theoretical study of the changes taking place within the society at the beginning of the 21st century and the resulting transformation of the rules of etiquette. Increase of the life tempo, globalization, democratization, migration, urbanization, emerging of modern technologies and integration thereof in the daily life, etc. results in creation of new, previously non-existent rules of etiquette (for example, mobile phone etiquette, network etiquette, etc.), the previous standards are revised, the outdated behaviour models are withering away. The authors are analyzing the changes in behavioural standards in 3 main expression levels thereof: daily, business and diplomatic etiquette or protocol, noting the common and different trends of their development. Special attention in the article is paid to the innovations in the clothing etiquette, which is currently characterized by rapid and radical changes in the rules of clothes making, combining and wearing.

Speaking of the essence of etiquette, emphasis is put on its duality – the most popular standards of the etiquette are changing and situational, these concern only the apparent expressions of the behaviour, whereas the philosophical justification of the etiquette – the ethical and aesthetical principles and rules – are more persistent and are altered only as a result of radical social changes. Not all innovations of the contemporary etiquette will become valuable in human interaction; the future practical application will test their efficiency and viability.

Traditions are at least as important in the development of etiquette as innovations. The traditions accumulate the experience, core values of the society, national characteristics of different nations, etc. These ensure stability and predictability of the social processes.

The article contains conclusions that currently the most rapid behavioural changes take place at the level of daily human interaction, as well as within the business environment, which will probably cause adequate changes in the diplomatic protocol. The transformation processes of the rules of etiquette will increase in their tempo in the perspective along with the increasing dynamics of the social processes.

Занда Лейниесе, Арта Сейле. Начало XXI века: трансформация норм этикета

Цель работы – теоретическое исследование перемен, происходящих в обществе в начале XXI века, и вызванной ими трансформации норм этикета. В результате ускорения темпа жизни, глобализации, демократизации, миграции, урбанизации, появления современных технологий и их внедрения в быт и других процессов создаются новые, ранее беспрецедентные правила этикета (напр., этикет мобильного телефона, этикет сети и др.), корректируются

LITERATŪRAS SARAKSTS

- [1] Kincāns, V. *Etiķete*. Rīga: Biznesa Partneri, 2003. 16.–39. lpp.
- [2] Vasiļjevsks, A. *Es esmu mode*. Rīga: Jumava, 2011. 15. lpp.
- [3] *Business Casual* [tiešsaiste]. [skatīts 2.04.2013.]. Pieejams: <http://pinterest.com/pin/51017408250154756/>
- [4] *Keitas Midltones tērpu izvēle* [tiešsaiste]. [skatīts 1.05.2013.]. Pieejams: http://img1.kasjauns.lv/galerijas/keitas_midltones_terpu_izvele/keita-midlton-15.jpg
- [5] *Aliexpress* [tiešsaiste]. [skatīts 2.05.2013.]. Pieejams: <http://www.aliexpress.com/price/womens-business-clothes-price.html>
- [6] *Violetpurple.com* [tiešsaiste]. [skatīts 6.06.2013.]. Pieejams: <http://violetpurple.com/2011/01/16/best-dressed-men-2010/>
- [7] *Maminu klubs.lv* [tiešsaiste]. [skatīts 12.05.2013.]. Pieejams: <http://www.maminuklubs.lv/mazulis/20120827-bernu-mode-aktualas-modes-tendences-saja-rudeni/>
- [8] Līkopa, V. *Lietišķā etiķete starptautiskajā biznesā*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2003. 26.–29. lpp.
- [9] Keštere, I. *Lietišķā etiķete. Eiropas pieredze*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007. 259.–260. lpp.
- [10] *Indulgy* [tiešsaiste]. [skatīts 12.05.2013.]. Pieejams: <http://indulgy.com/blazerandjacket/from/99776628010>
- [11] *The Wall Street Journal „Match point”* [tiešsaiste]. [skatīts 3.04.2013.]. Pieejams: <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748703572404575634811366135820.html#slide/1>
- [12] *Air Stocking* [tiešsaiste]. [skatīts 29.03.2013.]. Pieejams: <http://www.airstocking.fr/en/faq.htm>
- [13] Odiņa, A. *Lietišķās un oficiālās uzvedības grāmata*. Rīga: Apgāds „Zelta Grauds”, 2011. 242.–243. lpp.
- [14] Strautmane, A. *Etiķete un protokols*. Rīga: Jumava, 2009. 158.–160. lpp.
- [15] Rīga NATO summit 2006 [tiešsaiste]. [skatīts 18.03.2013.]. Pieejams: <http://www.rigasummit.lv/en/>
- [16] *Folkcostume.blogspot* [tiešsaiste]. [skatīts 12.05.2013.]. Pieejams: <http://folkcostume.blogspot.com/2011/06/zemgale-or-semigallian-costume-latvia.html>
- [17] Jansone, A. *Latviešu tradicionālais tautastērps un tā valkāšanas tradīcijas*. Rīga: Jumava, 2009. 21.–44. lpp.

Zanda Lejniece, Mg.phil. (1995, the University of Latvia)
Assistant Professor of Riga Technical University, Institute for Humanities
Address: 16 Azenes Street, LV 1048, Riga, Latvia
Phone: +371 6 7089208
E-mail: Zanda.Lejniece@rtu.lv

Arta Seile, Mg.sc.ing. (2011, Riga Technical University)
Doctoral student of Riga Technical University, Faculty of Materials Science and Applied Chemistry, Department of Design and Textile Products Technology
Address: 14/24 Azenes Street, LV 1048, Riga, Latvia
Phone: +371 67089816
E-mail: arta.seile@rtu.lv

ранее признанные стандарты, отмирают устаревшие модели поведения. Изменения в эталонах поведения авторы анализируют по трем главным уровням их проявления: в бытовом, деловом и дипломатическом этикете или протоколе, отмечая общие и различные тенденции их развития. Особое внимание в статье уделяется новизне в этикете одежды, где в данный момент появляются стремительные и радикальные изменения в правилах изготовления, комплектации и ношения наряда.

Говоря о сути этикета, подчеркивается, что она дуальна – самые распространенные стандарты этикета изменчивы и ситуационно обусловлены, они касаются только внешних проявлений поведения, а философское основание – этические и эстетические принципы и нормы – намного стабильнее и изменяются только в результате радикальных социальных изменений. Не все нововведения современного этикета станут стабильными ценностями в общении людей, их эффективность и жизнеспособность проверит практика будущего.

Не менее важными, чем новизна, для развития этикета являются традиции. В традициях накапливается опыт общества, основные ценности, национальные особенности разных народов и т.п. Они обеспечивают стабильность и возможность прогнозирования социальных процессов.

В статье делается вывод, что сейчас самые быстрые изменения поведения происходят на уровне повседневного общения людей, а также в деловой среде, что, предположительно, вызовет адекватные изменения в дипломатическом протоколе.